

שאלות ותשובות הלכה למעשה

בכנס השנתי ה-6, ניסן תשע"ז

א. חליבה בשבת

1. האם יכולים בקצרה לסכם איך חולבים בשבת וחג? האם משתמשים ברובוטים?

יש רפתות שחולבות כמו בימות החול תוך כדי חילול שבת והחלב שלהם לא משמש לייצור מוצרי מהדרין¹. יש רפתות שחולבות כהלכה אך אין אפשרות להשגיח על כך בשבת וגם החלב שלהם מופנה לכשרות רגילה. חלב שבת שמופנה לכשרות מהדרין הוא רק חלב שנחלב בשבת בהתאם להלכה ושהיה על כך פיקוח והשגחה. הדרך המובחרת מבחינתנו היא חליבה ע"י גוי אך יש גם מקומות שחולבים בגרמא², כלומר, שיש מערכת שמאפשרת ליהודי להפעיל את החליבה בגרמא ובאופן שהותר ע"י גדולי הפוסקים. היו שערערו על מערכת זו בגלל שהטיפות הראשונות לדעתם נחלבות בידיים מכיוון שהם יוצאות עם הרכבת הגביעים לעטיני הפרה עוד קודם להפעלת החליבה בגרמא. כדי לפתור חשש זה הוספנו מערת שגורמת לכך שהחלב הראשון הולך בכל מקרה ומכל פרה לאיבוד³. באופן כזה החלב מתקבל ע"י כל כשרויות המהדרין של תנובה - בד"צ ועדת מהדרין ובד"צ העדה החרדית.

יש מספר רפתות רובוטיות שבהן החליבה נעשית ללא התערבות אנושית וזו כמובן הדרך המובחרת ביותר מבחינת כשרות החלב, ובתנאי שלא מפעילים ולא מתקנים שום דבר ע"י יהודי בשבת. גם מרפתות כאלו מקבלים לכשרות מהדרין רק אם אנו מבצעים השגחה (ברוב המקרים באמצעות מצלמות) על מנת לוודא שאכן לא נעשתה ברובוטים שום פעולת תחזוקה בשבת ע"י יהודי (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

2. אם החליבה בשבת נעשית ע"י גוים מה עושים כדי שלא תהיה בעיה של חלב עכו"ם? האם יש גם יהודים שם?

לעתים יש בצוות גם יהודים המבצעים פעולות המותרות בשבת כמו הבאת הפרות או חיטוי העטינים לפני תחילת החליבה, אבל יש מקרים בהם אין יהודים, וגם אם יש - לא תמיד הדבר פותר את הבעיה מכיוון שאנו דורשים פיקוח של יהודי שומר תורה ומצוות. אבל מכיוון שאנו לא מקבלים חלב בשבת - גם אם הוא נחלב כדין - ללא פיקוח והשגחה - או באמצעות משגיח נכנס ויוצא או באמצעות השגחה במוצאי שבת בהקלטות של כל החליבות - הרי שהשגחה זו פותרת גם את הפיקוח הנדרש לגבי חלב ישראל, וזאת, גם במקרה שצוות החליבה כולו מורכב מלא יהודים (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

3. האם כשנמצאים במקום בו יש חלב שאיננו מהדרין בגלל חשש תערובת חלב שנחלב בשבת באיסור האם יש עניין להימנע משימוש בו או שבמצב כזה אפשר לשתותו לכתחילה? מה הדין

1. ראה בקובץ בנתיב החלב ג' עמוד 65 מאמר על הסיבות להקל בחלב כזה לצורך כשרות רגילה.
2. וראה בקובץ זה במאמרו של הרב אייגנר עמוד 103 שלדעתו ולדעת רבותיו גרמא עדיפה על פני גוי ומה שהערתני על דבריו בהערה 4 בעמוד 104
3. וראה על כך במאמרי בקובץ תחומין טו עמוד 401

כשמציעים לישיבות תרומות של מוצרי חלב בכשרות רגילה?

ראשית נביא את העובדות. רוב החליבה בשבת ברפתות בארץ נעשית בהיתר על ידי גוי ולא על ידי ישראל. ישנם רפתות מועטות שיש שם חולבים יהודים שלצערנו חולבים בשבת כמו בימות החול. מכיוון שבד"צ ועדת מהדרין תנובה לא מקבל חלב כמהדרין ממקומות בהן החליבה נעשית ללא השגחה גם אם החליבה נעשית ע"י נכרים וחלב המקומות הללו מופנה לכשרות רגילה הרי שבפועל חלק גדול מהחלב בכשרות רגילה הינו למעשה חלב שנחלב בשבת בהיתר.

גם לגבי החלב שנחלב באיסור נפסק בשולחן ערוך שחלב זה מותר במוצאי שבת (או"ח סי' שיח סעי' א) "המבשל בשבת, (או שעשה אחת משאר מלאכות), במזיד - אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד. ובשוגג - אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד". המשנה ברורה שם (ס"ק ה') כתב, שבמוצאי שבת החלב מותר גם למי שהמלאכה האסורה נעשית עבורו. והחלב אסור עולמית רק למי שחלב בעצמו באיסור.

למהדרין אנו חוששים לדעת הכתב סופר, שכל ההיתר להשתמש בדבר במוצאי שבת למי שהמלאכה נעשתה עבורו, הוא דווקא כשאירע הדבר במקרה. אולם כשהדבר נעשה בקביעות, קנסו חכמים את מי שנעשתה המלאכה בשבילו, ואסור לו ליהנות מהמלאכה, כפי שאסור למי שעשה את המלאכה.

לכן מכיוון שיש מהפוסקים שסוברים שהחלב נאסר גם לאחרים כאשר יודעים בוודאות שיש לפנינו חלב שנחלב באיסור, ודאי שיש להימנע מלשתות חלב זה. אך כאשר יש לנו ספק אם החלב נחלב בשבת באיסור, ניתן להקל ולשתות חלב זה.

אלא שכאמור המציאות היא שכמעט תמיד יש תערובת של חלב שנחלב בהיתר עם חלב שיש בו ספק שנחלב באיסור. זאת, גם בגלל האמור לעיל לגבי החולבים ע"י נכרים שהחלב שלהם נלקח למרות זאת לכשרות רגילה מכיוון שאין על כך השגחה, וגם מכיוון שבחלב שנחלב בשבת מעורב תמיד חלב מיום שישי וממוצאי שבת. ובמקרה כזה גם לדעת ה'כתב סופר', שאוסר עולמית בהנאה ממעשה שבת שנעשה בקביעות עבור אחרים, יש להיתר מכיוון שלדעתנו אם החלב מעורב בחלב שנחלב בהיתר, האיסור בטל ברוב ואין אפילו צורך בביטול בשישים כמו בשאר איסורים.

אשר על כן, ניתן להקל ולהשתמש בחלב בכשרות רגילה בשעת צורך.

לגבי השימוש בישיבות המקבלות תרומה, לא תמיד התלמידים יודעים להבדיל בין המצבים השונים, למה זה מותר לכתחילה וזה רק בדיעבד, וזה כלל לא. והניסיון הוא שמוסדות שהביאו מוצרים כאלו לתלמידיהם גרמו לבלבול בקרב התלמידים. על כן כאשר נעשה בירור אצל נותני ההכשר שהמוצר אכן מותר, ובצורה שלא תביא מכשול (למשל כאשר האריזות לא מוגשות לתלמידים), יש להיתר לכתחילה (תשובת הרב אברהם שלזינגר - מפקח בד"צ ועדת מהדרין תנובה).

ב. השגחה בהסתמך על נתוני המחשב ובעזרת מצלמות

1. אם היום עיקר ההשגחה במפעל לפי המידע והנתונים במחשב, מי ערב שהמחשב של המשגיח מקבל מידע נכון ולא מסונן?

תשובה: המשגיח מחובר למערכות המפעל ולא מסתמך על חומרים הנשלחים אליו באמצעות המחשב, אלא הוא עצמו נכנס כרצונו לתוכנות המשמשות את המפעל. שינוי נתונים במערכות

המפעל מהווה פגיעה חמורה במפעל עצמו ויכול לגרור סנקציות חמורות כנגד מי שעושה זאת. מעבר לזאת, אם עושים שינוי מהנתונים המתקבלים אוטומטית במחשב הדבר מופיע במחשב ומתקבלת על כך התראה, והמשגיח בודק האם השינוי נעשה בסמכות וברשות (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

2. במקום שאין מצלמות - מה ההיתר לסמוך על יוצא ונכנס, מאחר שפסק הרשב"א המובא בשו"ע (יו"ד קכ"ב) דכשיש יותר מגוי אחד, אי אפשר לסמוך על יוצא ונכנס?

תשובה: אכן אין ספק שהשגחה באמצעות מצלמות הינה השגחה טובה עשרת מונים מהשגחה אנושית גם אם מדובר בהשגחה אנושית צמודה, מכיוון שגם בהשגחה אנושית צמודה המשגיח אמור לפקח על מספר מקומות, ולכן לגבי כל מקום הוא נכנס ויוצא. מעבר לזה עדיין לא פגשתי משגיח צמוד בחליבות או במחלבות שלא יוצא לתפילה, לשרותים, לאכול וסתם להסתובב או לנח.

ולגבי השאלה עצמה - ראשית, יש להבחין בין רמת יוצא ונכנס הדרושה בחלב לזו הדרושה ביין. וכמו שביין בעיני שתי חותמות ובחלב סגי באחד ולרש"י הטעם הוא שביין יש מוטיבציה הרבה יותר גדולה לנסך מאשר המוטיבציה להחליף את החלב או להוסיף בו חלב טמא. שנית, הסיבה שכאשר יש יותר משני אנשים לא ניתן לסמוך על יוצא ונכנס נובעת מכך שבמקרה כזה ניתן להשאיר אחד כשומר וכמתריע מפני המשגיח כאשר בינתיים חברו יפגע בכשרות. אבל כאשר יש צוות של אנשים שעובד בחליבה וכל אחד יש לו עבודה רבה ומוגדרת וחסרונו יפגע בעבודה השוטפת (שהרי יש צורך באחד המביא את הפרות ובשניים המרכיבים את הגביעים ומנקים עטינים במכון החליבה) הרי שאף אחד מהעובדים איננו פנוי לעמוד כשומר, וממילא אין סיבה שיוצא ונכנס לא יועיל, ואם תמיד כשהמשגיח נכנס הוא רואה שכולם עסוקים בעבודתם ואין שומר הצופה לראות אם המשגיח מגיע - אין כל מקום לחשוש.

לעומת זאת, במקומות בהם יש שומר בשער הרפת אכן אי אפשר לסמוך על יוצא ונכנס מתוך החשש הנ"ל ובמקומות כאלו אכן יש להקפיד על משגיח צמוד שנמצא כל הזמן במקום.

כמו-כן, במקום שיש שער חשמלי חשוב לדאוג שלמשגיח תהיה אפשרות לפותחו עצמאית ללא צורך לבקש מבעל הבית לפתוח לו (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

3. האם אין חשש שיפרצו למערכת המצלמות שהרי הן עובדות ע"י אינטרנט וא"כ אם החולב רואה שהחלב שלו נפסל ואין משגיח באזור הוא יפרוץ למערכת המצלמות וישנה את ההסדרה?

תשובה: החשש הינו חשש רחוק מאוד שמבחינה הלכתית אין צורך להתחשב בו. גם כאשר אנו חוששים לזיוף ושולחים דברים כשרים עם חותם אחד או שני חותמות תמיד אפשר לזייף אבל מבחינה הלכתית יש לבחון את המאמץ והסיכון הנדרשים לצורך הזיוף לעומת הרווח הצפוי. ומכיוון שמדובר בפעולה מסובכת ומורכבת ביותר אין כל מקום לחשוב שמישהו יעשה אותה כאשר מדובר בפיתוי וברווח קטן ושולי ביותר מבחינתו ובאיסור דרבנן, ולעומת זאת אם הוא ייתפס הדבר יעלה לו במחיר יקר ביותר (ובדומה לכללים ההלכתיים בדין חותם וחותם בתוך חותם שתמיד ניתן להסירם ולחתום מחדש אבל לא חוששים שמישהו יטרח ויעשה זאת עבור רווח שולי). הדבר היחיד שניתן כן לעשות בקלות יחסית הוא להסיט את המצלמות או לכסות אותם, אך אם רואים שהמצלמות הוסטו או כוסו באופן שלא ניתן לראות החלב ייפסל (הרב זאב וייטמן, רב תנובה)

4. איך בכלל סומכים על חלבנים שמחללים שבת?

מערכת המצלמות נועדה למנוע את הצורך לסמוך על הרפתנים כי ניתן לראות כל דבר ודבר וממילא לא סומכים על הרפתנים. עם זאת יש לומר שלהלכה מכיוון שמדובר במחללי שבת אנו לא יכולים לסמוך עליהם שיחלבו כדין ללא חילול שבת, אבל החשודים לחלל שבת לא חשודים בהכרח על שקר שנחשב גם בעיניהם כלא לגיטימי, ולכן ניתן לסמוך על דבריהם בעניינים שונים, כי רבים מהם מקפידים מאוד שלא לשקר. אלא שבמקרים ובהם יש אינטרס ממוני אי אפשר לסמוך גם על מי שבדרך כלל מקפיד שלא לשקר כי הוא יכול להורות לעצמו היתר מחמת הפסד ממוני. אבל בנקודה זו אין הבדל בין מחללי שבת ושומרי שבת שגם עליהם לא סומכים כאשר יש אינטרס ממוני (הרב זאב וייטמן, רב תנובה)

5. בבדיקת מוצרים המיוצרים בחו"ל ע"י האינטרנט - מה דרגת האמינות והאם מלווה בביקורים במפעלים והאם מדובר בביקורי פתע או ביקורים מתוכננים מראש ואיך הם מתבצעים האם ע"י בקרה או בשטח?

תשובה: כל מה שנאמר בשיעור זה שיש היום הרבה מאוד מידע שניתן לקבל על מפעלים באמצעות המידע המצוי באינטרנט. ברור ופשוט שמידע זה איננו במקום ביקור והשגחה במקום, אך הוא מוסיף הרבה ונותן מידע רב עוד לפני ביקור, ולעתים הוא אף חוסך ביקורים כי ניתן לגלות שיש במקום בעיות כשרות מסובכות ועדיף לחפש מקום אלטרנטיבי.

נדיר מאוד שביקורים בחו"ל נעשים בפתאומיות. לביקורי פתע אין כל טעם וערך מכיוון שכדי שהביקור יהיה יעיל יש צורך לפגוש את אנשי המקצוע ולחקור אותם וללא תיאום מראש הם לא יהיו זמינים. כמובן יש לדעת בבדיקת מפעלים מה לשאול וכיצד ואלו מסמכים לבקש על מנת לקבל מידע שלם ואמין ועל מנת לאפשר לבדוק כראוי את כל שאלות הכשרות.

כאשר נעשה ייצור בהשגחה הוא מתוכנן מראש לתאריכים מסוימים שבהם מתבצעת השגחה. כמובן בימי הייצור עצמם נמצאים במקום כל הזמן ומגיעים ללא הודעה מוקדמת בכל שעות היממה.

ההשגחה עצמה נעשית גם בשטח וגם בשיחות עם מפעילים וגם ע"י בקרה באמצעות מערכות המחשוב. כאמור, לא ניתן כיום להשגיח על מפעלים מודרניים ע"י השגחה בשטח מבלי להכיר את מערכות המחשוב שדרכם נעשות כל פעולות הייצור ורק בהן נמצא המידע השלם (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

6. מה קורה בנפילת מחשבים? איך מתבצעת ההפרדה בין סוגי החלב מהדרין, שבת, חמץ וכו'. יש איזה אדם בבקרה בשבת וחג (יהודי גוי)?

תשובה: נפילת מחשבים משביתה את הייצור וגם את המידע ואז יש להמתין לתיקון התקלה. בכל אופן זה לא אמור לפגוע ביכולת ההשגחה באמצעות מערכות המחשוב.

לעומת זאת, אם נופלת מערכת המחשוב בשבת ובעקבות זה אין מידע במוצאי שבת ולא ניתן לדעת אם החליבה בשבת הייתה כדין אז אכן יש בעיה שמגיעה לרבנים על מנת להכריע האם לפסול את החלב או לאשרו (למשל, במקרים בהם בעל המקום לא ידע על התקלה וממילא מבחינתו היה מירתת מושלם). בכל אופן, אחד ההידורים החשובים בתנובה - הידור שכרוך בעלות גבוהה מאוד - הוא להתקין מערכות גיבוי במשקים עצמם, ובמקרים בהם עקב תקלה לא ניתן לצפות בחדר

הבקרה בתנובה נשלח למקום עצמו משגיח על מנת לראות את כל מה שארע במערכת המחשוב המקומית שנועדה לגיבוי.

לחדר הבקרה מגיעים כל מוצאי שבת וחג. אין במקום מי שנמצא בשבת ובחג.

תוכנת מחשב מיוחדת מחברת בין הנתונים שמכניסים משגיחי הרפתות בשטח ובין המחשב המרכזי של תנובה ומערכת קבלת חלב בתנובה. דבר זה גורם לכך שברגע שמגיע חלב למחלבה המחשב יודע בהתאם לנתונים שהוכנסו ע"י המשגיח האם החלב הוא רגיל או מהדרין ואם הוא כשר לפסח או שלא. ולא ניתן להזרים למיכל המוגדר כמהדרין חלב שאינו בכשרות מהדרין או למיכל המוגדר ככשר לפסח חלב שמוגדר במערכת כלא כשר לפסח וגם בכך יש סיוע גדול של מערכות המחשוב להשגחה המהודרת על כשרות החלב (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

7. איך אפשר לסמוך רק על השגחה באמצעות מצלמות?

ראשית בכל דבר צריך סייעתא דשמיא. דווקא בפיקוח באמצעות מצלמות הכי קשה להטעות את הרב, המשגיח. המערך של המצלמות האלו המותקנות בתנובה משתמשים בהם גם במערכת הביטחון ולא כל אחד יכול ל"שחק" ולשנות נתונים. אמנם, אי אפשר להגיד שאין אפשרות מוחלטת להיכנס למערכת, אנחנו יודעים שגם למערכות הכי רגישות בפנטגון נכנסים, אבל לצורך זה צריך מומחה גדול ולא כל אחד יכול. מי מאנשי מכון החליבה או הרפת שנוגע במצלמה ותופסים שנוגע במצלמה - יפסלו את כל החלב, דבר הכרוך בהפסד ממון לא מבוטל. ולכן יש את העניין של מירתת ולכן אין רצון וחשק לנגוע במצלמה (**הרב אליעזר הורוויץ, חבר בד"צ ועדת מהדרין**).

את המצלמות הקמנו במקומות אסטרטגיים שחשובים לנו מבחינת כשרות, אם זה ארון חשמל כדי לוודא שלא מטפלים אם יש תקלה, אם זה על מיכל, אם זה על משטח של המשאית שמגיעה רק לאחר 35 דקות אחרי צאת שבת, אם זה מצלמות מיוחדות שממוקמות בזווית שאפשר לזהות את הפנים במכון החליבה. כל מוצאי שבת באים לחמ"ל בגלילות ובעצם אנחנו פותחים את כל ההקלטות ומסתכלים על כל ההקלטות של כל החליבות שהיו בשבת. המצלמות צופות כמעט למעלה מ-60 פרמים כל חצי דקה משדרת לנו תמונה ואנחנו מזהים בהתחלה מי החולבים מסתכלים אם זה גוי או יהודי ואז מרצים את זה במידה ונכנס משהו אחר מאטים לראות מה קרה, יש מצלמות שהם התראה, עיקר הצפייה שלנו היא מכון החליבה בחליבה עצמה, אבל אם יש לי מצלמה על משטח החלב שפתאום נדלק מנורה ומצלמת כי זה על חיישן תנועה, אז לשאלתכם אנחנו צופים את הכול כל החליבות שבתחום שבת, לנו יש הכי הרבה מצלמות מכל וועדות הכשרות, על כל עמדה אסטרטגית מצלמה וצופים את הכול, אם העין מתרגל לכל נקודת התרעה שיש במסך אנחנו צופים, במידה ולא עובר תקשורת יש לנו גיבוי באתר עצמו, אני יכול להיכנס מהמטה בגלילות לאתר ולראות מה שהמחשב שם קלט ואם אין לי תקשורת אנחנו עצמנו נוסעים לאתר ופותחים את הארון ומסתכלים במחשב,

8. מה הסיבה שסומכים רק על מצלמות בחליבת אינם יהודים אם אפשר להדר ולהחמיר כהשיטות שסוברים שישראל רואה לא מועיל לזה מצלמות אלא משגיח דווקא, ולהשתמש במצלמות רק לחומרא לרווחא דמילתא?

ראשית - לא סומכים על מצלמות אלא על משגיח הרוואה באמצעות מצלמות הרבה מעבר למה שמשגיח רואה בלי שימוש במצלמות.

שנית - לא סומכים רק על השגחה בסיוע המצלמות אלא יש גם משגיחים המבקרים מפעם לפעם במקום באופן פיזי כדי שהחלב יהיה חלב ישראל כשר למהדרין. בענין זה אנו נוהגים כפי שהורונו כמה וכמה פעמים הגרי"ש אלישיב זצ"ל והגר"ש וונזר זצ"ל.

שלישית - לדעת בד"צ ועדת מהדרין אי ההסתמכות על המצלמות אין בה כל חומרה והידור אלא להיפך וזאת מכיוון שהשגחה באמצעות מצלמות טובה עשרת מונים ממשגיחים אנושיים בלי מצלמות (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

9. היות ולא בכל הרפתות המספקות חלב למהדרין יש מצלמות איך מקימים בפועל דין יוצא ונכנס (במקומות שהבעלים אינו שומר תו"מ)?

תשובה: במקומות אלו יש משגיח יוצא ונכנס מפעם לפעם בזמני חליבה בהתאם להנחיות שקיבלנו בזמנו מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שהסכים להם גם הרב וונזר זצ"ל (מלכתחילה, הרב וונזר לא דרש במקומות אלו ביקורים בכלל, מכיוון שדעתו הייתה שהחלב נחשב לחלב ישראל גם ללא ביקורים של משגיח כי הבעלים הינו יהודי גם אם איננו שומר תורה ומצוות)⁴ (הרב זאב וייטמן, רב תנובה)

ג. ניתוחי פרות

1. איך מבטיחים שבמוצרי חלב אין א. חלב מפרות שעברו ניתוח ב. קדושת בכור ג. האם יש אחראי שלא עוברים על צער בעלי חיים?

תשובה: אם הניתוח נעשה באופן שלא מטריף את הפרה אין בעיה כשרותית בפרות שעברו ניתוח. בכל מקרה של צורך בניתוח הרופאים מתקשרים למשגיח האחראי באזור ומודיעים לו על ניתוח והוא עוזב את עבודתו ונוסע מיד למקום הניתוח על מנת להשגיח ולוודא שהניתוח נעשה כהלכה. ב"ה הגענו היום לכך שמודיעים לנו על כל ניתוח כי הרופאים ובעלי הרפתות הבינו שעשיית ניתוח ללא השגחה עלולה לגרום להם נזק גדול מאוד ואילו הזמנת משגיח אף פעם לא תגרום להם לנזק כלשהו כי במקרה שפרה נפסלת במהלך ניתוח מסיבות כשרות הם מקבלים על כך פיצוי, כך שיש להם אינטרס גדול מאוד להקפיד להודיע על כל ניתוח.

לגבי קדושת בכור היא נוהגת בזכרים בלבד וחלב נותנות נקבות בלבד כך שאנו פטורים מלהיות מודאגים בנושא זה. לעומת זאת, אנו פועלים רבות להחתמת בעלי הרפתות על מכירת קנה וושט ואוזן של הפרות המבכירות לגוי על מנת להפקיע קדושת בכור מהעגלים הזכרים שנוולדים לעגלות מבכירות, כך שלא תהיה בעיה לשחוט אותם בבתי המטבחים ולאכול את בשרם.

לגבי צער בעלי חיים - נושא זה מטופל ע"י הממשלה ורשויות החוק והדרישות שלהם בדרך כלל מחמירות יותר מהדרישות ההלכתיות. בכל מקרה יש לדעת שכדי שהחלב יהיה איכותי חשוב מאוד לדאוג לרווחת הפרות ולכן גם הרפתנים שמתוגמלים בהתאם לאיכות החלב מקפידים על רווחת בעלי החיים כדי שהחלב יהיה איכותי יותר. באופן כללי יש בתעשיית המזון מקרים של צער בעלי חיים אבל דווקא בענף החלב בעיה זו כמעט ולא קיימת ואנו לא נתקלים בה. למשל, הרפתנים כמו גם הוטרינרים לא מסוגלים להבין איך אנו שמצווים על צער בעלי חיים לא מתירים להם לחלל שבת כדי למנוע סבל וצער מפרות סובלות מאוד. הם בטוחים שהם רגישים לצער בעלי חיים הרבה יותר מאיתנו.

4. ראה בהרחבה בקובץ בנתיב החלב א במאמרו של הרב יוסף אפרתי בנושא זה.

בכל מקרה צריך להוסיף שאף שיש איסור גמור של צער בעלי חיים על הבעלים הרי שבעל חיים שציערו אותו לא נאסר באכילה ואין בו כל שאלת כשרות (בתנאי כמובן שהפגיעה שבו לא הביאה למצב של טריפה או מסוכנת) **(הרב זאב וייטמן, רב תנובה)**.

2. איך מגיעים חלב ומוצריו מחו"ל? האם בודקים שם את הניתוחים של הפרות? האם יש זיהוי של הניתוח בגוף הפרה?

תשובה: כל מוצר שמצוין עליו שהוא מכיל רכיבי חלב נכרי הוא לא מפוקח מבחינת ניתוחים וניתן לומר בוודאות כמעט מוחלטת שבחלב ממנו הופקו רכיבים אלו היה מעורב גם חלב מפרות שעברו ניתוחים באופן שלדעות רבות מטריף את הפרה ואוסר את חלבה. אלו שמתירים רכיבים כאלו סוברים שניתן לסמוך על ביטול או על כך שניתוחים כאלו לא מטריפים (למרות שמתוך מה שאני ראיתי בעולם על האופן בו נעשים ניתוחים אלו - יש מקומות שבהם קשה מאוד לומר שהניתוח נעשה באופן שלא מטריף את הפרה, וכמו"כ יש מקומות שבהם יש אמנם ביטול ברוב אך לא ביטול בששים, ולכן לדעתי יש מקום רב יותר להחמיר בימינו בחלב נכרים)⁵.

לגבי אבקת חלב ישראל או מוצרי חלב אחרים הנעשים בחו"ל ומוגדרים כחלב ישראל - גופי הכשרות מקפידים בדרך כלל בטרם תחילת הייצור לברר אלו פרות עברו ניתוחים מטריפים והם מוציאים אותם מעדר הפרות שהחלב שלהם נלקח לייצור הכשר. הבעיה הגדולה שזו משימה הדורשת מקצוענות וידע בתחום ולא כל גוף כשרות יודע לאתר את הפרות הבעייתיות ולדאוג להוצאתן בטרם תחילת הייצור **(הרב זאב וייטמן, רב תנובה)**.

3. יש כיום ניתוחים מיקרוסקופיים (כמו שעושים בגוף האדם) ע"י שני חורים קטנים מאוד (2-3 ס"מ) בחור אחד מכניסים מצלמה, ובחור שני מכניסים כלי ניתוח קטנים. וכך הכל מצולם וממוחשב ויהיה קל מאוד לראות כל התהליך. א"כ מדוע לא עושים כך גם בבהמות?

ראיתי ניתוחים כאלו בעולם והם נעשים באופן שמטריף בוודאי את הבהמה כי החורים דרכם מחדירים את המצלמה ואת כלי הניתוח מנקבים איברים פנימיים שכל נקב בהם מטריף את הבהמה. וזו אחת הצורות שמטריפות בוודאי את הפרה **(הרב זאב וייטמן)**

4. האם לאחר ניתוח קיסרי הפרה כשרה והחלב שלה כשר למהדרין?

הניתוח העיקרי המתבצע בפרות (כמה מאות ניתוחים בשנה) הוא ניתוח היסט קיבה. במהלך הניתוח מחזירים את קיבת הפרה למקומה לאחר שזזה ממנו. בארץ הניתוח נעשה בצורה שאינה מטריפה את הפרה. הניתוחים מתבצעים בנוכחות משגיח כשרות שבקי במהלך הניתוח.

ניתוח נוסף הוא ניתוח קיסרי ששכיחותו נמוכה מאוד (עשרות בודדות בשנה). הרמ"א ביו"ד מ"א, ב' אומר שיש להחמיר אם ניקב האם (הרחם) אלא אם יש הפסד מרובה שאז יש להתיר. נחלקו האחרונים האם לנחתך הרחם יש דין ניקב, ומה הדין כשניקב או נחתך שלא על ידי חולי אלא בצורה יזומה. דיונים אלו ונוספים ניתן לראות בקובץ נתיב החלב א', מאמרו של מרן הרב וואזנר זצוק"ל שכתב שפרה ברפת חלב נחשבת הפסד מרובה, והגאון הרב שמואל אליעזר שטרן שליט"א שהביא ענפים רבים להתיר פרות שעברו ניתוח קיסרי, ואף הוסיף שבמקום שמתירים בגלל הפסד מרובה, הרי זה כשר מעיקר הדין ואין מקום להחמיר. נראה פשוט שפסילת פרה מהווה בהחלט הפסד מרובה ולכן גם אם נתייחס לנחתך כמו לניקב וגם אם נתייחס לנחתך ע"י רופא כניקב ע"י

5. ראה על כך בהרחבה במאמרי בקובץ תחומין כרך כב.

חולי הרי שבהפסד מרובה יש להתיר, וזו עמדת רבני בד"צ ועדת מהדרין וגדולי הפוסקים עמם דנו בנושא. למרות זאת, הבד"ץ עדה חרדית לא מאשרים חלב של פרות שעברו ניתוח קיסרי והם דורשים להוציא פרה שעברה ניתוח קיסרי מהחליבה (הרב אלון טננבאום, מפקח בכיר בצוות הכשרות של תנובה)

ד. חלב נכרים

1. האם מוצרי תנובה נקיים מחשש חלב נכרים?

בתנובה יש שימוש בחומרי גלם אבקתיים על בסיס חלב נכרי רק במוצרים בכשרות רגילה ועל סמך הפוסקים הסבורים שהחלב המפוקח בימינו איננו נחשב לחלב נכרי גם אם ישראל לא היה נוכח בחליבה.

לגבי החלב הגולמי שמגיע מהרפתות והדירים בארץ ומשמש את הבסיס לייצור כל מוצרי החלב הוא כולו חלב ישראל - הן בכשרות הרגילה והן בכשרויות המהדרין. והדב נכון גם לגבי אבקת חלב שכולה חלב ישראל (הרב אלון טננבאום, מפקח בכיר בצוות הכשרות של תנובה)

2. כיצד מתבצעת ההשגחה מבחינת חלב ישראל על רפתות בהם יש חולבים לא יהודים?

במשקים בהם בעלי המשק או החולבים הינם שומרי שבת, הם משמשים כיהודי יוצא ונכנס ואין צורך בהשגחה נוספת על חלב נכרי.

דירי הצאן בבעלות גויים, מחוברים למערכת המצלמות המשוכללת ללא שיש להם גישה למערכת, ובכל יום צופים בכל החליבות ובין החליבות, כך שהמקום מושגח ונבדק לכל אורך היממה, ובנוסף משגיח מבקר שם כמה פעמים בחודש. בדרך זו, ע"פ פסיקתם של מרנן גדולי ישראל מרן הרב אלישיב זצוק"ל ומרן הרב וואזנר זצוק"ל, אין בזה חשש חלב נוכרי, והחלב משווק בכשרות בד"צ ועדת מהדרין (כמובן, רק כאשר, שאר חומרי הגלם במוצרים הינם גם מהדרין).⁶

במשק של יהודי שאינו שומר מצוות, אולם אין גוי שחולב שם פסקו חברי בד"צ ועדת מהדרין לאורם של מרנן גדולי ישראל, שהחלב של מחלל שבת בפרהסיא אינו נכלל בגזרת חלב נוכרי ואין צורך שישראל יעמוד על גבי החולב בעת החליבה.⁷ לעומת זאת, הבד"ץ נוהג כמו שהוא נוהג במקרה שגוי חולב, דהיינו, משגיח נכנס ויוצא בחליבה.

במשקים של יהודים בהם אין שומר שבת ויש חולבים גויים, יש השגחה בחליבה ובבד"צ ועדת מהדרין קיבלו את פסק גדולי הדור שמכיוון שמדובר ברפת בבעלות יהודית ועם נוכחות יהודית, אלא שהיהודי אינו שומר מצוות, משגיח הכשרות צריך להגיע מפעם לפעם בימים שונים ובחליבות שונות, ולעיתים אפילו פעמיים או שלוש באותה חליבה, כך שלחולבים הגויים אין דרך לדעת מתי המשגיח מגיע, ובזה זה נחשב יהודי יוצא ונכנס ומירתת.⁸ (הרב אלון טננבאום).

6. בקובצי בנתיב החלב יש מאמרים רבים על ההידור הגדול שיש בהשגחה על רפת באמצעות מצלמות וידאו.

7. האגרות משה י"ד ב', מו', וכן במאמר הרב יוסף אפרתי בקובץ בנתיב החלב א בשם הרב אלישיב זצוק"ל.

8. במאמר הנ"ל של הרב יוסף אפרתי: "אמנם הורה מרן הגריש"א שליט"א, דאף שיש מקום לדון בסברא זו (שגם כשהבעלים אינו שומר מצוות יש מירתת לערב מחמת הקפדת הבעלים על איכות החלב), מ"מ אין להקל ללא שיהא משגיח יוצא ונכנס מדי פעם בשעת החליבה. ובכהאי גוונא, אף שלא יהיה נוכח בכל חליבה, ניתן להשתמש בתוצרת זו אף לצורך "כשרות מהדרין". שהרי יש שהתירו בכהאי גוונא אפילו חלב נכרים שנחלב בבית הנכרי, כמו שכתב בשו"ת זקן-אהרן (ח"א סימן מו): "ואם מן הנמנע הוא לבקר בכל יום בכל החצרות, יכול לבקר היום חצר זה ולמחר חצר שני וכן הלאה, באופן שלפחות פעם בשבוע יהיה בכל חצר. וכמובן שלא יקבע יום מיוחד בשבוע לכל חצר וכו', אלא שיעשה בערבוביא וכו', באופן

ה. שונות

לפי שיטת השו"ע שמחמיר מעיקר הדין בסירכות א"כ יש יותר אחוזים של טריפות וא"כ לכאורה איך מותר החלב להולכים בשיטה זו.

בשאלה זו עסקו שני מאמרים מפורטים בנתיב החלב קובץ ד' שנכתבו ע"י הרה"ג הרב אשר וייס וע"י הרב ארי סט. כמו"כ, בקובץ זה כותב על כך גם הרב יצחק הלוי הלפרין (ראה עמוד.....). יעויין בכל המאמרים הללו שכולם הסכימו שאין כל מקום לחשש (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

האם יש פיקוח על כך שהמכונים שמכניים את אבקת החלב בחו"ל לא שומנו בשמן שאינו כשר?
בייצור אבקת חלב לא משמנים את המערכות בשמן והפיקוח צריך להיות על שני דברים עיקריים: האחד - כשרות החלב או רכיבי החלב אותם הופכים לאבקה, והשני - על הכשרת המערכות לפני הייצור הכשר (אם מדובר בחלב ישראל הרי שבכל מקרה נדרשת הכשרה מהחלב הרגיל שמייבשים בשאר ימות השנה, ואם מדובר בחלב סתם שאינו חלב ישראל הרי שיש צורך בהכשרה רק אם במהלך השנה משמשות מערכות הייבוש לייבוש חומרים לא כשרים כמו חלב טמא, תערובת של חלב עם חומרים אסורים, מי גבינה לא כשרים וכו').

האם החומר שממנו מיוצרת הגבינה צהובה מקורו מהקיבה?

בעבר כל ייצור הגבינות הקשות (הקרויות גבינות צהובות) נעשה עם אנזים שמקורו בעור קיבת עגלים - רנט. כיום עברו בארץ לייצור גבינות קשות עם אנזים סינטטי המיוצר באמצעות תהליך תסיסה והוא כשר למהדרין ללא כל חשש. יש לדעת שבחו"ל משתמשים עד היום במדינות רבות באנזים המקורי שמופק מקיבות עגלים (הרב זאב וייטמן, רב תנובה).

באיזה תותים משתמשים בפירלי בהכשר בד"צ ועדת מהדרין?

התותים בכל העולם מוחזקים כנגועים בכנימות, תריפסים, עכבשים וכו', על כן אין לאכול תותים ללא טיפול יסודי להסרת החרקים. בד"צ ועדת מהדרין משקיע משאבים גדולים ביותר על מנת לייצר תותים נקיים מחרקים. ראשית יש לבחור מפעל שיש לו ציוד מתאים כדי לנקות היטב את התותים (מערכות שטיפה חזקות מאוד, מברשות טובות, מערכת לתחלופת מים ולמיחזור מים נקיים ועוד). לאחר מכן מחפשים מגדלי תותים המגדלים תותים ברמת נקיות טובה. במהלך הייצור עבור בד"צ ועדת מהדרין יש במפעל הנמצא בחו"ל צוות בודקים ומשגיחים מקצועיים שמוודא שכל המערכות עובדות בהתאם למסוכם ולכל אורך הייצור נעשות בדיקות מדגמיות על מנת לוודא שאכן התותים יוצאים בסופו של התהליך נקיים. רק תותים שהמדגם שלהם נמצא נקי מאושרים לשימוש ביצורי המהדרין של תנובה (הרב אברהם שלזינגר)

שהחולבים לא ידעו מתי יבוא, וממילא יהיו מירתתי מפניו בכל יום שמה השתא יבוא. ועיי"ש בפרטי השאלה. ובהמשך דבריו דימה זאת למה דאיתא בחגיגה (כב), דהיכא דאפשר שיבואו בדרך עקלתון, מירתתי. ולכן, בנידון דידן, שהוא רפת של ישראל, ואף שאינו שומר תורה ומצוות, מ"מ יתכן שאינו בכלל הגזירה, כי ברפת ישראל לא גזרו. ואפילו אם נאמר שגוי החולב אצל מומר הינו בכלל הגזירה, מ"מ הרי הוא מירתת בגלל שהמומר מקפיד שלא לערב חלב אחר, כמו שנתבאר לעיל. ואף אם נחוש להחמיר גם בכהאי גוונא, הרי הוא מירתת מן המפקח (וכמבואר בשו"ת זקן-אהרן), ודאי חשיב כישאל וישוב בצד העדר.

למה אין כשרות מהדרין - כשר לפסח ערב פסח - של בד"צ ועדת מהדרין תנובה על מוצרי חלב שמנת, לבן וכו'?

בוודאי שיש כשרות בד"צ ועדת מהדרין למוצרים אלו בפסח והם נושאים את הכיתוב **כשר לפסח ערב פסח**. אמנם על מוצרים המיוצרים בפסח עצמו כתוב רק כשר לפסח מכיוון שיש המהדרין והמקפידים שלא להשתמש בפסח במוצרים שיוצרו בחג הפסח. עצמו (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

עד כמה יש שימוש בג'לטין במוצרי תנובה?

כבר קרוב לעשרים שנה שתנובה לא משתמשת בג'לטין שכשרותו נתונה במחלוקת. יש כן שימוש בג'לטין המופק מעורות דגים כשרים בכשרות מהדרין ובהשגחה צמודה ומיוחדת בכל מהלך הייצור. בכל מוצר בו נעשה שימוש בג'לטין דגים כזה הדבר מצויין ברכיבי המוצר (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

האם למחמירים באכילת דגים עם גבינה יש בעיה לאכול מוצרי חלב עם ג'לטין דגים?

בנושא כשרות ג'לטין דגים במוצרי חלב לנמנעים מאכילת דגים עם חלב יעויין בנתיב החלב קובץ ה במאמרו של הרב יוסף מרדכי זילבר עמוד 43 ובמכתבו של הרב אברהם יוסף עמוד 46. בכינוס שהיה בשנת תשע"ו התייחסו לשאלה זו גם הרב דוב לנדאו והרב עמרם אדרעי. הרב דוב לנדאו אמר: "המקור לאיסור אכילת חלב ודגים אינו ברור. איסור זה מוזכר ברבינו בחיי ובפחד יצחק ובפתי תשובה סימן מז שאסור לאכול דגים עם חלב. לא כולם הסכימו לכך. באשר לג'לטין היה דיון בבד"צ ועדת מהדרין. ג'לטין עובר עיבוד ורובם הסכימו, שאין לזה דין של בשר ממש ולכן גם ג'לטין של דגים אין לזה דין של דגם ממש. בועדה היה דיון הלכתי והוכרע לאחר ששאלו את הרב אלישיב זצ"ל והוא התיר את זה לכתחילה להכניס את הג'לטין לתוך מוצרי חלב. גם הראשל"צ הרב עובדיה יוסף זצ"ל התיר את זה.

לעומתו אמר הרב עמרם אדרעי שאף הוא חבר בד"צ ועדת מהדרין: "בקשר לג'לטין יש מחלוקות בין הראשונים האם מותר או אסור. לגבי הג'לטין מהדגים לאוכלו עם חלב - הרב מרדכי אליהו זצ"ל החמיר מאוד בזה, ויש מי שהקל. הספרדים מחמירים לפי פסקו של הרב מרדכי אליהו".

האם ידוע מקורם הראשוני של חיידיקי הבינו ובמה מקפידים לעניין כשרות - האם רק על המצע האחרון או גם לפני כן?

המקור הראשוני הוא במקרים רבים בחלב או ביוגורט. כאשר מייצרים מחמצות מהדרין חלב ישראל כל המרכיבים הם מהדרין. גם כאשר מייצרים מחמצות חלב ישראל ממחמצת שמכיל חלב עכו"ם ולצורך זה עושים ג' העברות, והמחמצת שלב א' ב' וג' אינם עדיין כשרים למהדרין, מכל מקום כל הרכיבים הם ברמת כשרות מהדרין ואם מוצר הסופי יהיה כשל"פ כל הרכיבים לכל משך התהליך הם כשל"פ. מכיוון שנעשו כבר ייצורים רבים של חלב ישראל הרי שמזה שנים רבות המחמצות חלב ישראל מיוצרות מתרבות אם ראשונית של חלב ישראל שיוצרה בייצורים קודמים (**הרב פנחס לייבוש פדווא שליט"א**).

9. הדיין הרב פנחס פדוואו שליט"א - חבר בד"צ ועדת מהדרין תנובה - היה דיין בציריך לאחר מכן באמסטרדאם וכיום בקרית גת והינו מומחה גדול בכשרות מפעלים וחומרי גלם - היה אחראי בהיותו באירופה מטעם תנובה על הייצורים הכשרים של חומרי גלם שנעשו באירופה ובראש ובראשונה על מפעל המחמצות המדובר. כיום הוא משמש גם כרב הפוסק בענייני כשרות בבד"ץ בעלזא.

האם נוהגים להכשיר בקיטור? אם כן זה בעייתי מכיוון שלפי דברי הרב הקיטור הוא אוויר גמור ולא זיעה וממילא אין כל מקום להתיר להכשיר בקיטור.

הרב משה יוסף זילבר אמר בהרצאתו בכינוס, שהקיטור הופך להיות אוויר בצורת עקב ירידת לחץ משמעותית ומכיוון שהטעם הבלוע לא הופך לאוויר הרי שכעת הקיטור הוא נקי מבליעת איסור, אבל אחרי שהקיטור מוזרם החוצה הוא מתעבה והופך לאדים (זיעה) ולאחר מכן גם למים מזוקקים ונקיים, כך שדברי הרב זילבר אינם שוללים את האפשרות להכשיר בקיטור (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

איזה חשש של חמץ גמור לכל השיטות יש במחלבה?

חמץ גמור יש רק בגרנולה או בדגנים שמצורפים לחלק ממוצרי היוגורט - כל הדברים הללו לא עוברים תהליך חימום או בישול במחלבה ולכן לא דורשים הכשרה מעבר לניקיון יסודי של הקווים בהם הם עוברים. בנוסף יש אבקות או אנזימים שהם בחשש חמץ שדורשים ניקיון יסודי והכשרה ויש קיטניות שגם הם דורשים ניקיון כדי למנוע תערובת קיטניות במוצרים הכשרים לפסח (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

מה עושים לוודא שאין חשש ערלה/רבעי בסתם פירות וירקות המשמשים כחומרי גלם במוצרי החלב של תנובה?

חלק גדול מהפירות מקורם בחו"ל ולגביהם אין בעיה. לגבי פירות וירקות שמקורם בארץ אנו דואגים תמיד לקבל אישור מגורם מוסמך על הפרשת תרומות ומעשרות כמו גם על פיקוח מבחינת ערלה ונטע רבעי. במקרים בהם אנו לא בטוחים שההפרשה נעשית באופן משביע רצון מבחינתנו אנו מפרישים פעם נוספת אצלנו (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

האם מותר לקנות גבינה צהובה במעדניה שאין בה משגיח צמוד?

כדי לקנות במעדניה גבינות לא חייב להיות משגיח צמוד, אבל חייבת להיות תעודת כשרות המעידה שהמקום מושגח על ידם מבחינת כשרות. זאת, מכיוון שאנו לא יכולים להיות אחראים לכל הגבינות שנמכרים במעדניה ולא לסכינים ולמכונות המשמשים לחיתוך הגבינות. במקרים רבים ניתן לראות את הכשרות של הגבינה ממנה פורסים ללקוחות ולוודא שמדובר בגבינה עם כשרות מתאימה אך חייבת להיות השגחה על מנת לוודא שהסכינים כשרים ושאינן במקום גבינות לא כשרות שנחתכות באותם סכינים, ושיש הפרדה מליאה בין המעדניה החלבית למעדניה הבשרית הסמוכה לה (**הרב זאב וייטמן, רב תנובה**).

אם גבינה מותכת המיוצרת מגבינה קשה וכעת היא רכה - האם יש להמתין שש שעות בין אכילתה ואכילת בשר והוא הדין לגבי פיצה?

לגבי הגבינה הצהובה עצמה יש מקום לדון אם היא נחשבת לגבינה קשה שיש להמתין אחריה 6 שעות (ראה מה שכתבתי על כך בקובץ בנתיב החלב ד'). יש לדעת כי גבינה צהובה רגילה המקובלת אצלנו היא גבינה חצי קשה ולא גבינה קשה, תהליך היצור שלה כולל הבחלה של שלשה שבועות בלבד כך שהיא לא נחשבת לגבינה קשה. בשוויץ, ובמדינות נוספות, מקובל להבחיל חלק מהגבינות חודשים ארוכים ולעתים זה מעל שישה חודשים ואז הגבינות נחשבות קשות הן מבחינת המרקם הקשה והן מבחינת הטעם החריף. לעומת זאת, הגבינות הצהובות הרגילות שלנו לא עוברות תהליך הבחלה ארוך ולכן רבים מפוסקי דורנו סוברים שאין צורך להמתין לאחר אכילתן 6 שעות עד לאכילת בשר. לעומת זאת, דעת רבותינו הגרש"ז אוירבעך והגר"ש אלישיב זצוק"ל שכן ראוי להחמיר ולהמתין 6 שעות.

לגבי גבינה מותכת, שמכילה גבינה צהובה, אבל היא רכה, ומצד שני טעמה חזק יותר מגבינה צהובה רגילה - הדבר נתון במחלוקת - יש אומרים שמאחר שכל ענין ההמתנה של 6 שעות תלוי בקושי הגבינה (וכך שמעתי מהגרש"ז אויערבך זצוק"ל) א"כ אין צורך להמתין 6 שעות. מאידך אחרים סוברים שענין ההמתנה בגבינה הוא טעמה החזק, ומכיוון שבגבינה מותכת טעמה חזק יותר מגבינה צהובה יש להמתין 6 שעות¹⁰ (הרב אברהם שלזינגר).

10. בנושא זה עיין גם בקובץ בנתיב החלב א עמודים 100-97 ובקובץ ד עמוד 111